

Araştırma Makalesi

Orhan Kemal'in *Eskici ve Oğulları* adlı Romanının İktisadi Yapısı

*The Economic Structure of Orhan Kemal's Novel *Eskici ve Oğulları**

Nusret YILMAZ¹

¹ Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nusretyilmaz71@hotmail.com

Öz: Türk romanının analitik incelenmesinde kurguyu etkileyen unsurlar daha çok psikolojik, politik ve toplumsal kategorilerde incelenmektedir. Bu kategorilerin her birini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen iktisadi yapı genellikle göz ardı edilmiştir. Hâlbuki yazarın diyalektik bir ilişkide olduğu toplumsal yapıyla kurguladığı romansal gerçekliğin temel belirleyenlerinden biri de iktisadi koşullardır. Toplumcu sanatçıların toplumsal yapıları iktisadi bir temel üzerinden kurgulamaları, eserin alınmasında bu etkenin iyice irdelenmesini gerektirir. Çünkü kurgusal eserin kişileri, olay örgüsü, mekânı, zamanı ve tematik örüntüsü belli bir iktisadi yapının etkisiyle biçimlenmiştir. Roman incelemelerinin daha nesnel ölçütlerle yapılması için romanı etkileyen tüm koşulların belirtilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada *Eskici ve Oğulları*'nın kurgusunu etkileyen ekonomik koşullar irdelenmiştir. Bu koşulların Topal Eskici başta olmak üzere romandaki tüm karakterlerin tutum ve davranışlarının başlıca belirleyeni olduğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Ekonomi, Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları*

Abstract: In the analytical examination of the Turkish novel, the elements affecting the plot are mostly examined in psychological, political and social categories. The economic structure, which directly or indirectly affects each of these categories, has generally been ignored. However, one of the basic determinants of the novel reality that the author constructs with the social structure that he has a dialectical relationship with is economic conditions. The fact that socialist artists construct social structures on an economic basis requires that this factor be thoroughly examined in the reception of the work. Because the characters, plot, place, time and thematic pattern of the fictional work are shaped by the influence of a certain economic structure. In order for novel analyses to be conducted with more objective criteria, all the conditions affecting the novel must be specified. In this study, the economic circumstances affecting the fiction of *Eskici ve Oğulları* was examined. It has been pointed out that these circumstances are the main determinant of the attitudes and behaviors of all the characters in the novel, especially Topal Eskici.

Keywords: Novel, Economy, Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları*

Atıf: Yılmaz, N. (2024). "Orhan Kemal'in *Eskici ve Oğulları* adlı Romanının İktisadi Yapısı". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(2): 338-350.

DOI: 10.31465/eeder.1679251

Geliş/Received: 18.04.2025

Kabul/Accepted: 17.09.2025

Yayın/Published: 27.10.2025

Extended Abstract

The novel genre, due to its unique characteristics, contains many social details and the factors that shape them. The novel, whose emergence coincides with the periods when economic breakthroughs came to the agenda, is the invention of an era when the individual met with money. The coincidence of the emergence of the novel with “modernity” points to a new notion in the evolution of man. There is now a new reality and the effects of this reality on society, economy and art are simultaneous. Paper money, newspapers and novels are modern products that emerged at the same time and were produced by similar conditions. In this context, the novel is a product of conditions different from those that produced the previous branches of art.

Poetry, which is the symbol of the Ottoman period, is written with a different aesthetic in the upper class and in the common people. The structure of Divan poetry that prioritizes style and the preference of folk poetry for content is an indicator of the social environment of the author of this poem as well as the economic infrastructure that determines this social environment. These poets, who mostly earn their living on salaries and are close to the government, have a certain level of comfort to a great extent. The fact that they tirelessly write around certain themes and themes with a pure search for aesthetics distinguishes them from folk poets. The basic themes in folk songs bear traces of the deprivation and poverty of large segments of the people. Although these two poetic traditions are woven around different aesthetics and similar themes, they have one thing in common. In this context, Ottoman poetry represents a communal art. Accompanied by the accepted absolute truth about the existence of the universe and what it means, this branch of art functions to “affirm” a previously existing truth rather than seek new truths.

The emergence of the novel coincides with a period when the gap between these two different classes was attempted to be closed. The novel, which emerged in parallel with a process in which the people rose, left their communities and began to become societies, is the product of a desire from “subjects” to “citizens”. This desire makes women the primary element of the novel. Since social changes are reflected in art in a short time, the magnitude of changing demands not only causes a change in the content of existing genres, but also paves the way for the emergence of new genres. The novel is in a dialectical relationship with the democratization of society, the individual becoming aware of his own reality and overcoming given class boundaries.

The acceleration of migration from villages to cities along with the break from agricultural society brings new and different sociological situations to the agenda. The transformation of marabas or poor villagers who worked for a living and did their shopping through barter into workers in cities enables them to discover how valuable an object “money” is. The fact that people migrating to cities are so confined to an insensitive and disloyal object affects their value judgments and determines their social lives. The fact that virtues such as nobility, respect and sacrifice in villages do not have value in cities and that social status is now determined according to the existence of money necessitates the formation of a new social structure.

The novel, which is the product of a period when economic breakthroughs accelerated, does not delay in addressing the changes in Europe that evolved from feudalism to industrial society. The struggles of the poor who left their villages and settled in cities in factories, mines and workshops were reflected in Turkish novels only after the 1950s. In the novel we are examining, Orhan Kemal presents a panorama of the changing social classes in Adana. When his life, which he started as the child of a rich village lord, evolved into craftsmanship, Turkey was a country that was not completely open to the international market. After World War II, with the rapprochement between Turkey and America and the beginning of Marshall aid, agricultural production tools changed, and the work area of the village people narrowed down under the influence of the tractor.

The novel *Eskici ve Oğulları* deals with the time period in which this change took place and the social upheavals that occurred during this process. Mechanization did not only affect the agricultural society, it also hit the workshops that continued slowly in the cities. The small business and craft market melted away in the face of the speed and abundance of production in factories. Orhan Kemal's novel is based on the tragic narrative of craftsmen liquidated by industrial development. The character of Eskici, who eventually

loses his workshop, becomes a negative affirmative of the new economic order as a type reflecting the socio-economic situation in this liquidation process.

Giriş

Roman türü, kendine has özellikleri nedeniyle birçok toplumsal detayı ve bunları şekillendiren etkenleri barındırmaktadır. Ortaya çıkışı iktisadi atılımlarının gündeme geldiği dönemlerle örtüşen roman, bireyin parayla buluştuğu bir çağın icadıdır. Romanın çıkışıyla “modernite”nin örtüşmesi, insanın evriminde yeni bir nosyona işaret etmektedir. Artık yeni bir gerçeklik vardır ve bu gerçekliğin toplumda, ekonomide ve sanatta etkileri eşzamanlıdır. Özel’in enfes tespitiyle “modernlik üç kâğıttır.” Bu kâğıtlar yeni dünya dinamiklerinin sembolik işaretleridir: “Üç matbû (basılı) kâğıt: Kağıtpara, gazete ve roman. Kağıtpara olmasaydı Kapitalizm, gazete olmasaydı Ulus, roman olmasaydı Birey olmazdı.” (Özel, 2019: 11) Bu bağlamda roman, kendinden önceki sanat dallarını üreten koşullardan farklı koşulların bir ürünüdür.

Şiir, Osmanlı döneminde üst sınıfta ayrı, halk kesiminde ayrı bir estetikle yazılmaktadır. Divan şiirinin biçemi önceleyen yapısıyla halk şiirinin içeriği yeğlemesi bu şiirin yazarının sosyal çevresi kadar bu sosyal çevreyi belirleyen ekonomik altyapının da göstergesidir. Daha çok maaşla geçinen ve iktidara yakın duran bu şairler, büyük ölçüde belli bir konfora sahiptirler. Belli temalar ve mazmunlar etrafında bıkmadan usanmadan salt bir estetik arayışıyla yazmaları, onları halk ozanlarından ayırmaktadır. Halk türkülerindeki temel temalar, geniş halk kesimlerinin yoksunluğu ve yoksulluğundan izler taşır. Bu iki şiir geleneği, farklı estetikler ve benzer temalar etrafında örülseler bile bir konuda ortaklaşmaktadır. Andrews’ın dikkate sunduğu haliyle Osmanlı şiiri, “esas itibarıyla cemaatçi bir sanat”tır. Evrenin varlığı ve ne anlama geldiğine dair kabullenilmiş mutlak hakikatin eşliğinde bu sanat dalı, yeni hakikatleri aramak yerine daha önceden mevcut bir hakikati “olumlama” işlevi görmektedir. Dolayısıyla bu sanat dalının işlevi, görüş sınırlarımızı genişletmek ve varoluşsal arayışımıza cevap vermek değil, verili gerçekliğin bilincine varmamızı sağlamaktır (Andrews, 2018: 223-224).

Romanın ortaya çıkışı bu iki farklı sınıf arasındaki mesafenin kapatılmaya çalışıldığı bir döneme denk gelir. Halkın yükselme, cemaatinden çıkıp cemiyetleşmeye başladığı bir sürecin paralelinde ortaya çıkan roman, “reaya”dan “yurttaş”lığa yönelik bir istencin ürünüdür. Bu istenç bir yandan kadınların toplumsal denklemdeki rolünü yükseltirken (Sancar, 2014: 28), paralelinde kadınları romanın asli unsuru yapmaktadır. Toplumsal değişimler kısa sürede sanata yansıdığından değişen taleplerin büyüklüğü sadece mevcut türlerin içeriğinde bir değişime neden olmakla yetinmez yeni türlerin de ortaya çıkışına zemin hazırlar. Roman, toplumun demokratikleşmesi (Eagleton, 2012: 17), bireyin kendi gerçekliğinin farkına varması ve verili sınıfsal sınırları aşmasıyla diyalektik bir ilişki içindedir. Tarım toplumundan kopuşla birlikte köyden kentlere göçlerin hızlanması, yeni ve farklı sosyolojik durumları gündeme getirir. Köylerinde karın tokluğuna çalışan ve alışverişini değiş tokuş yöntemiyle halleden marabaların veya yoksul köylülerin kentlerde işçiye dönüşmesi, “para”nın ne denli değerli bir nesne olduğunu keşfetmelerini sağlar. Kentlere göç eden kişilerin duygusuz ve vefasız bir nesneye bu denli mahkûm kalmaları, onların değer yargılarını etkilediği gibi toplumsal yaşamlarını da belirler. Köylerde asalet, saygı ve fedakârlık gibi erdemlerinin kentlerde *para etmemesi*, toplumsal statülerin artık paranın varlığına göre belirlenmesi yeni bir toplumsal yapının oluşmasını zorunlu kılmaktadır.

Fetih anlayışıyla geniş topraklara ulaşma ve oralardaki gelirlerden faydalanma yoluna giden Osmanlı iktisadi sistemi, Anadolu’nun tarımsal kapasitesini geliştirme çabasına girmedeği için halk geleneksel yöntemlerle bu faaliyetleri sürdürülmüştür (Pamuk, 2021: 19-30). Sulanabilir arazilerin azlığı, elde edilen gelirin bir sermaye olarak telakki edilmemesi nedeniyle gelir ancak

kışı geçirmeye yetmiştir. Kırsalın bu ihmali zaten yeterli geliri olmayan çiftçinin borçlanmasına neden olmuş, çiftçi ise yerel feodal otoritelerin insafına bırakılmıştır.

Ticaret ve zanaatın büyük ölçekte gayrimüslimlerin elinde olması nedeniyle Osmanlı ülkesinde Doğu-Batı eksenli ticari faaliyetlerden elde edilen paranın tasarrufu Müslüman nüfusa kapalı kalmıştır. Avrupalı tüccarlarla din, dil ve coğrafi imkânlar dâhilinde daha rahat görüşen gayrimüslim tebaa, sermaye birikimini ve ticari faaliyetleri domine ederek farklı bir sınıfsal yapı oluşturmuştur. Osmanlı devletinin gayrimüslimleri askerlik faaliyetlerinden muaf tutması, imparatorluğun genişleme döneminde ganimet payından sadece Müslümanların yararlanması sayesinde gayrimüslimlerin aleyhine yürürken, sonraki süreçte savaşlar kaybedilmeye, ganimet ve can kayıplarının artmaya başlayınca bu uygulama, çocukları askere alınmayan gayrimüslimlerin lehine işler. Berkes'in bir çeşit ekonomik teşebbüs ve birikim türü (Berkes, 2020: 21) olarak nitelediği *gaza* anlayışı, yükseliş dönemine dek askeri, idari, sosyal ve ekonomik yönden büyük avantajlar sağladığı halde Batı'da meydana gelen değişim ve ilerlemeler neticesinde etkisini yitirir.

Ticari kültürün babadan oğula geçmesinin verdiği avantajı iyi kullanan gayrimüslim kesim, hem insan kaynakları hem de sermaye birikimi bakımından güçlenir. Osmanlı yönetimi, ekonomik gelişimin ön şartı olan yeni bir idari anlayış geliştiremediği, paranın kolay dolaşımı için gerekli altyapıyı kuramadığı, rasyonel bir vergi sistemi geliştiremediği, ticareti kolaylaştıracak kanunları hazırlayamadığı, reel ekonomik koşulları bilen nitelikli kadrolar yetiştiremediği için Batılı ülkelerle aynı ticari dili konuşamamıştır. Bütün bunlar olmayınca Avrupa'yla iş kotaran gayrimüslimler yönlendirici olmuş, Müslümanlar sadece kendi maişetlerini sağlayan küçük zanaatlarla yetinmek zorunda kalmıştır (Yılmaz, 2024: 24-25). Osmanlı bünyesinde kapital elde eden ve bu kapitali yeniden üretime sokarak ticari kapasiteye sahip bir sınıf oluşamamıştır. Bu da Osmanlı'da değişim ve dönüşümün motoru olan burjuvazinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Aynı dönemde Müslüman Türk nüfus ise çocuklarını bürokrasiye yönlendirmekle meşguldür. Müslüman Türk'ün muhayyilesinde güçlü bir imaj olarak yer edinen "devlet adamı" kavramının kökü, işte bu yönlendirme nedeniyle Osmanlı döneminin ilk dönemlerine kadar gitmektedir.

Bireysel ve toplumsal etkinliklerimizin bilimi olan ekonominin bir yüzü *sermayeye*, öbür yüzü ile *insana* (insan davranışına) dönüktür (Ülgener, 1983: 17). Ekonomik dizge yalnızca sermaye akışlarına değil, bunlarında zemininde yatan insan gerçekliğine de dayanır (Ülgener, 2006: 5) çünkü ekonomik yapıyı şekillendiren temel özne¹ (insan), aynı zamanda yazınsal metinlerin de üreticisidir. Bu bağlamda ekonomiyle edebiyatın, kâğıt parayla romanın tarihi örtüşmektedir.

Bu makalede amacımız, insanın/toplumun varoluşundan beri ürettiği kültürel yapının sanata etkisini *Eskici ve Oğulları* özneline irdelemek ve sanatsal/yazınsal ürünü şekillendiren iktisadi etkiyi yakalamaktır.

Yeni Düzendeki Eski Meslek: Eskici'nin Kaderi

Romanın ismiyle bu çalışmanın amacını buluşturan "Eskici" kavramı, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecindeki iktisadi düzeni anlamamıza yarayan bir anahtar kavramdır. "*Makinenin katı mükemmelliği*" karşısında "*bireyselliğin bir sembolü*"ne dönüşen (Sennett, 2019: 112) zanaatkâr, kaçınılmaz değişime direnen trajik bireydir. Eskici, bireysel yaratıcılığı

---

¹ John Maynard Keynes'in dile getirdiği yaklaşıma göre ekonomik yapılar ve finansal süreçlerde sadece rasyonel ekonomik süreçler değil, hayvansal güdüler diye tanımlanan güven, adalet, dürüstlük gibi temel güdüler de rol oynar (Akerlof & Shiller, 2020).

makinenin katı gerçekliğine ve hızına feda eden endüstriyel çağa ayak uyduramadığı için “geçmişte” ısrar etmektedir.

Yazarın romanın girişinde Çukurova topraklarının bereketinden bahsetmesi, mekânın tarımsal potansiyeline gönderme yaparken eskiden öküz ve camız arabalarıyla taşınan malların şimdilerde güçlü kamyonlarla taşındığına değinmesi, kentin ekonomik potansiyelini işaret etmektedir. İlk pamuk (çırçır) fabrikası 1864 yılında açılan Adana’da, bereketli Çukurova topraklarından elde edilen ürünler sayesinde Cumhuriyet tarihinin ilk fuarı düzenlenmiş ve Adana ilk özel bankanın kuruluşuna ev sahipliği yapmıştır.²

Eskici dükkânı, “çok eski kentin” ana caddelerinden birine paralel bir arka sokağında daha çok kunduracı, bakkal, manifatura, berber dükkânlarının arasında bir yerdedir. Geniş bir dükkân olduğu için yarısını kiralamaya gelen müşterilere kiraya vermek istemeyen Eskici, “*paranızın beni benden mi edeceksiniz kitapsızlar!*” (Orhan Kemal, 2011: 2) diyerek onları kovmaktadır. Dükkânını kiralamak için müşterilerin uğradığı bu “kesat günlerde”, fabrika işi ayakkabıların piyasayı işgal etmesi yetmiyormuş gibi dükkânın karşısına da yeni bir kunduracı açılmıştır. Eski müşterilerini bir bir yitiren Topal Eskici, “*1912’de Memalik-i Mahruse-i Şahane’nin bütünlüğü için Trablus’ta dövuştüğü, sol bacağını ‘kahpe bir İtalyan kurşunu’na verdiği*” (Orhan Kemal, 2011: 4) için içerlenmektedir. Çünkü kendisi bu vatan için bunca fedakârlık yapmışken karşısında dükkân açan Trakyalı bir göçmen, onun müşterilerini çalmaktadır.

Değişmekte olan bir sosyoekonomik dizgede değişmeye direnen Eskici, maruz kaldığı gerginliğin çaresini ailesi ve çevresiyle didişmekte bulur. Topal Eskici’nin romanın sonunda açığa çıkan aile sevgisi ve bu uğurda göze aldığı fedakârlıklar, roman boyunca geçim derdiyle hırpalanmaktadır. Onun ruhsal dengesini bozan şey, Çukurova’nın büyük çiftliklerinden birinin sahibi Resul Ağa’nın torunu olarak doğduğu halde ömrünün sonlarında yoksulluk çekmesidir. Eskiden ulaşım imkânlarının -özellikle demiryolu- yetersizliğinden dolayı bereketli Çukurova toprağında yetişen ürünler yine aynı bölgede tüketilmektedir. Çukurova’da üretilen sebze ve meyveler dışarıya satılmadığı için yoksulluğun az olduğunu hatırlatan yazar anlatıcı, çiftlik sahiplerinin geçmişte “*buğdayları, arpaları, küncüleri, pamukları*” yoksul halka çok ucuza sattıklarını anlatır (Orhan Kemal, 2011: 11). Demiryolunun sanayi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla İngiliz, Fransız ve Alman şirketler tarafından kurulmaya³ başlanmasıyla birlikte bu denge bozulur ve ürünler başka pazarlara gönderildiği için alım gücü düşer. Romanın konusu, bu bozulan dengenin Adana’daki toplumsal yaşama etkilerini içerir.

Yazar, romanın genelinde bir aile dramına odaklanmış olsa bile Anadolu’da değişen iktisadi yapının temel dinamiklerini vermektedir. Osmanlı döneminden başlayarak Cumhuriyet’in ilk dönemlerine kadar gayrimenkulün el değiştirmesindeki usulsüzlükleri de bir arka plan olarak işleyen yazar, bu açıdan Kemal Tahir’e yaklaşır.⁴ *Eskici ve Oğulları*’nın başkahramanı olan Eskici’nin dedesi Resul Ağa da bu yolla geniş araziler sahibi olmuş bir kişidir: “*Ama Çukurova’ya doğudan çalışmak üzere yirmi yaşında geldiğini, Topal Eskici’nin dünyaya*

² Tarihi M.Ö. 2000’lere kadar geriye giden Adana 19. yüzyıl başlarında pamuk üretim merkezi olmuştur. 19. yüzyılda gelişmeye başlayan ve 1855’de ilk hastane, 1864’de ilk çırçır fabrikası, 1889’da Ziraat Bankası şubesi, 1894’de Türkiye’deki ilk Ticaret Odası kurulmuştur (Falay, 2020: 43-65).

³ Osmanlı ülkesinde kurulan ilk hatlarından biri olan “*Adana-Mersin arasındaki 67 km. uzunluğundaki demiryolunun yapımı ve işletme imtiyazı 1883 yılında İngilizlere verilmiş ve hattın yapımı 1886’da tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Bu hattın yapılış amacı Çukurova’nın, başta pamuk olmak üzere, tarım ürünlerini Mersin limanına*” taşımaktır Akpolat, 2004: 77-93).

⁴ Kemal Tahir’in *Çorum Üçlemesi*’nde altını çizdiği bu el değiştirmelerde Doğu’dan gelen kurnaz kişiler, kadınları kullanarak toprak sahiplerini saf dışı bırakıp sermaye transferi yapmaktadırlar (Kemal Tahir, 2021)

gözlerini açtığı çiftliğin azgın geliniyle anlaşılıp kocasını zehirleyerek adamın yerine geçtiğini kimse bilmez.” (Orhan Kemal, 2011: 12)

Yazar romanın başlarında Çukurova yöresinin -aslında tüm ülkenin- sosyoekonomik macerasını da vermektedir. Üç nesil üzerinden özetlemeye çalıştığı bu sosyoekonomik macerada dede, köy ağası iken oğluna lise eğitimi aldirmaya çalışır. Devlet memuru olması istenen baba, fabrikatör Gülbenkian'ların çocuklarıyla arkadaş olmuş ve fabrika olgusuyla tanışmıştır. Binlerce insanın “*günlerce çalışıp ancak yapabileceği*” bir işi birkaç saatte yapan fabrikaya karşı “*korkulu bir hayranlık*” duymaktadır. Aslında roman kişinin hayreti, ortalama Anadolu insanının verdiği tepkiyle örtüşmektedir. Halk, “*gâvur aklı*”nın ürettiği bu eserin günün birinde “*insanların pek çoğunun elinden ekmeğini alacağını, onun dilini anlamayan, ona dost olmayanların üzerinden silindir gibi geçip ezeceğini, onunla dost olmaktan başka çıkar yol bulunmadığını*” sezmektedir (Orhan Kemal, 2011: 13).

Yazar, Topal Eskici'nin hayat hikâyesini özetlerken, aynı zamanda, Adana yöresindeki iktisadi yapının da bir panoramasını çizer. Türklerin itibarlı ailelerinin evlatlarını devlet memurluğuna yönlendirdiği, geri kalanının da tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bir dönemde roman kişinin kunduracılık ve/veya demircilik öğrenmesi bir gayrimüslime çirak olmasını gerektirmektedir. Bu bölgede Ermeniler genellikle bu iş kollarına hâkimdir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde dağınık yaşayan Ermeniler, İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmasıyla birlikte buraya yerleşmişlerdir. Anadolu'nun birçok yerinde bulunmalarının verdiği avantajla birlikte bunlar, İran'dan İstanbul'a uzanan ticari işlerde güvenilir aracı olarak faaliyette bulunmuş ve önemli kazançlar sağlamışlardır. Finansal işlerde uzmanlaşan Ermeniler, ülke genelinde yaptıkları ticarete ek olarak İstanbul'da sarraflık ve bankerlik yapmaktadırlar. Özellikle imparatorluğun son yıllarında finans ve ticaret yoluyla önemli servetler biriktirmişlerdir (Mantran, 1990: 52).

Müslüman ahalinin ilgilenmediği zanaat, ticaret ve sarraflıkla uğraşan Ermeniler, Anadolu'nun birçok yöresinde uğraş alanlarına göre tanınmış ve bu meslekleri soyadı olarak kullanmışlardır. Bu zanaatlar özel yetenek ve belirli bir eğitim gerektirdiğinden, pek çok ailede sülaleler boyu devam etmiştir. Hatta *Mimaryan, Mimarbaşıyan, Altunyan, Sarrafyan, Tütüncüyan, Kürçüyan, Dökmeciyan* gibi mesleklerle özdeşleşen aile isimleri ortaya çıkmıştır. Nesilden nesle geçerek devam eden bu uzmanlaşma belli faaliyet alanlarında etnik iş bölümünün oluşmasına yol açmıştır (Eskenazi, 2018: 125).

İlkel tarım toplumundan endüstriyel topluma geçiş, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de köyden kente göçü hızlandırmıştır. Kentlerin tolere edebileceğinden daha fazla göç almasıyla çarpık kentleşmenin ortaya çıkışı, köy ırgatlarının kentlerde hamallığa, fabrika ve atölyelerde işçiliğe geçişi, başta aile yapısı olmak üzere tüm toplumsal ve iktisadi kurumları etkilemiştir. Roman kahramanının dedesi, köy ağası olduğu için tarım toplumunun tipik muhafazakârlığını büyük bir erdem olarak kabullenmekte ve yeni yaşam olanaklarına dudak bükmemektedir. “*Vilayet mektûbî kalemligindeki*” babası ise oğlunun eğitim almasını ve fabrika gibi modern kurumlara alışmasını ister. Sanayi sektörünün çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde olması nedeniyle dede, fabrika olgusuna soğuk yaklaşmaktadır. Dönemin iktisadi tabakalaşmasını yansıtan bu durum, Müslüman Türk nüfusun sanayi ve ticaretten ziyade devlet memurluğu ve tarımla uğraşma motivasyonunu da açığa çıkarmaktadır. Nitekim baba bir kalemde memur olarak çalışmaktadır.

Jeopolitiği sayesinde güçlenen fakat bunu teknik imkânlarla güncellemediği için gerileyen Osmanlı'da Müslüman/Türk teba, rahat bir geçim kaynağı olduğundan gözünü devlet kapısına dikmiştir. Devlet kapısı/kalemler bu ihtiyacı giderecek en önemli kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı'nın çözülüş dönemindeki tüm kurumlar gibi *kalemler* de yozlaşmış imtiyazlı

kişilerin maaş aldığı denetimsiz kurumlara dönüştüğü halde halkın teveccühü azalmamıştır. Gayrimüslimler üretim faaliyetine yönelirken, Müslümanlar ya köyünde tarım ve hayvancılıkla uğraşmış ya da memurluğa özenmiştir. Bu durumu eleştiren Ahmet Mithat, “*sevda-yı sa’y ü amel*” fikrinin henüz uyanmadığı Osmanlı sosyopolitiğinde “*ten-perverliğimize*” devlet hazinesinin artık müsaade edemeyeceğini söyler. Onun tespitleriyle bizde çalışan insanlar, “*günde yalnız bir iki saat müddet*” bir resmi kurumda “*boy göstermekten ibaret*” olan bir “*vazife-i lafziye*” için “*keseler dolusu maaşlar*” almaktadır (Ahmet Mithat Efendi, 2019: 59).

Topal Eskici’nin babası, değişen iktisadi sistemin farkına varmıştır. Ona göre, atalarının “*mal mülk*” biriktirmesi yanlıştır. Burada karşı çıkılan şey, belli bir sanatsal bilgiye dayanmayan işlerin (tarım ve hayvancılık) yapıldığı arazilere sahibi olmaktır. Yazar, Topal Eskici’nin babasının aslında feodalite ile endüstriyel yapı arasındaki farkı anladığını hissettirmektedir. Çünkü feodalitede zenginlik sahip olunan araziye ve bu araziden elde edilen sabit gelire endekslidir. Bu tür zenginlik servet kavramıyla belirginleşir. Hatta toplumsal bilinçaltımızın tercümanı olan halk masallarında bile zengin olmak, şanslı olmaya (başına devlet kuşunun konması) veya tesadüf eseri ele geçen servete bağlanır. Endüstriyel toplumun özelliği ise koşulları insanın emeği ve bilgisiyle oluşan zanaatlara ve ticari faaliyetlere dayanmaktadır. Bu yapıda üretim ilişkileri, ücret ve kâr esasına dayalıdır. Zenginlik, sermayenin bilinçli bir biçimde kullanılmasıyla elde edilir. Servet, geleneksel üretim araçlarına sahip feodalitenin durağan ekonomik yapısını, sermaye ise para gibi gayrimenkuller üzerinden daima dönüşen finansal karakteri temsil eder. Burada, sermayenin bir ticari ilişki olarak değil de “bir nesne olarak” kavranması gerektiğini (Buğra, 2015: 31) Marxist terminolojiye borçluyuz.

Baba, çocuğunu okula göndererek bilgilenmesini, arkadaşı Dikran Usta’nın kunduracı dükkânında çalıştırarak onun bir zanaat dalında uzmanlaşmasını istemektedir. Babanın bu gayreti, bizde eksikliği çokça hissedilen *burjuva bireyin* ilk hamleleridir. Kurgusal metindeki bu küçük ayrıntılar, toplumsal yapımızın temelinde yatan iktisadi faktörlerin yazar tarafından fark edildiğini göstermektedir.

Babasının erken ölümüyle okulu bırakmak zorunda kalan çocuk, kunduracılığa devam eder. Yanında çalıştığı Ermeni kunduracı ölünce yeni bir iş arar. Bu esnada karşısına çıkan başka bir Ermeni genç vasıtasıyla demirci olmaya karar verir. Önce kunduracılık, ardından demircilikte meslek sahibi olmaya çalışan Topal Eskici’nin bütün hayalleri, ilan edilen seferberlikler ve 1911-1912 Trablus Harbi nedeniyle yıkılır.

Anadolu dışındaki tüm topraklarını kaybeden imparatorluk, Cumhuriyet’e evrilmeden önce Topal Eskici’nin arkadaşı Nişan da Ermeni tehciriyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ticaret ve zanaatta en büyük destekçisini kaybeden roman kişinin, gayrimüslimlerden öğrendiği “*gül gibi kunduracılığı, demirciliği*” vardır. Yurdun kurtuluşuyla birlikte beliren “*yeni düzen*”e ayak uydurmaya çalışan roman kişisi, zamanın “*mal mülk, iş güç, takım, tezgâh edinme devri*” olduğunun farkındadır. Artık kaybedilen topraklarla birlikte yitirdiği bacağı derdiyle üzülecek vakti yoktur. Ülkede başlayan “*mal mülk kapışma yarışı*”nın farkına varmıştır. Topal Eskici’nin bu farkındalığı, kırgınlığını gidermeye yetmez. Çünkü “*testiyi götürüp dolduran da kıran da bir*” olduğuna göre yitirdiği bacağıyla girdiği bu hayat kavgasında kimse ona minnet duymamaktadır. Bundan dolayı Topal Eskici hırçınlaşmakta ve herkese küsmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nın arifesinde eskiciliği (kundura tamirciliği) bırakıp Çukurova’nın zengin köylerinden birine demircilik yapmaya gider. Bu süreç, II. Dünya Savaşı’na denk gelmiştir. Almanların savaştan yenilgiyle çıkması ve Türkiye’nin NATO’ya dâhil olması Türkiye’nin sosyoekonomik yapısını etkiler. Kapitalist bloku tercih eden Türkiye’ye Amerika yardımlarıyla

birlikte köylere traktörler akar. Makinenin dâhil olduğu bu üretin tarzında tarlalar kolaylıkla ekildiği, pamuk dış piyasaya satıldığı için pahalılık artmaya, traktör sahibi köylüler zenginleşmeye ve dolayısıyla sermaye birikimi artmaya başlar.

Kentleşmenin hız kazandığı bu dönemde dikilen apartmanlarla yaşam tarzı değişmekte ve açılan barlarla geleneksel değerler aşınmaktadır. Tarım toplumunun tutucu değerleri, parayla birlikte bireyselleşmeye ve sefahate yol açar. Toprak sahiplerinin, fabrikatörlerin ve ithalat ihracat yapan tüccarların parası arttıkça lüks arabalar, otomobiller Çukurova'ya dolmakta zenginlerin arabasıyla hızla sürdüğü yolların tozunu Topal Eskici gibi emeğiyle geçinenler yutmaktadır.

Ziraatın makineleşmesiyle birlikte "*köhne demirci dükkânları*" iş yapamaz olur. Topal Eskici değişen üretim araçlarının etkisiyle tekrar köyden şehre döner ve eski kundura dükkânını işletmeye başlar. Yazar anlatıcı, Topal Eskici'nin dikkatiyle şehirdeki değişimi mekânsal unsurlar üzerinden sıralar. Bu betimlemeler, belirginleşmeye başlayan sosyal tabakalaşmanın işaretlerini barındırmaktadır:

"Yeni yeni apartmanlar, oteller, asfalt yollar... Yollar, apartmanlar, oteller ama bütün bunlar daha çok şehrin görünen yönlerini süslüyorlardı. Büyük oğlu gibi gün kazanıp gün yiyenlerin oturdukları kenar mahallelerle asfalt caddelerin böğürlerinden derinlemesine dalınan ara sokaklara bozuk parkeleri, bel vermiş, kaykılmış harap tahta ya da kerpiç evleriyle hemen hemen kırk elli yıldır bilip tanıdığı ara sokaklardı." (Orhan Kemal, 2011: 23)

Köyden kente geri döndüklerinde, Topal Eskici'nin eşi kavga ettiği komşularıyla tekrar aynı mahallede kalmak istemez fakat Topal Eskici'yi ikna etmeyi başaramaz. Çünkü bu sosyoekonomik düzlemde kadın, kendi başına ekonomik meselelerde karar alacak ve bu kararı kocasına dayatacak dayanaktan yoksundur. Bu kültürde kadının "*eri*", kadının "*küçük tanrısı*" olarak kabul edilmektedir. Onların "*aylığı birkaç yüzden başlayan*" apartmanlardan birine yerleşme gücü olmadığı için kadın, "*mezar taşıyla övünme yarışı*"ndan dolayı bozduğu eski mahallesine tekrar yerleşir. Mahalle kadınlarının sık sık kendi soylarının asilliğiyle övünmeleri, tarım toplumunun tipik özelliğidir. Tarım toplumunda bireysel çabaların ve şahsi teşebbüslerin olmaması, itibar sağlamada asalet yarışını gündeme getirir. Özellikle yoksul semtlerde asil bir aileden gelmekle övünmenin itibar vesilesi kılınması, bireyin kendi ekonomik bağımsızlığını kazanamadığı ekonomik yapının ve üretim ilişkilerinin niteliğini göstermektedir.

Eski mahallesine yerleştikten sonra tekrar eskiciliğe başlamak isteyen roman kişisi, bu işin artık para kazandırmadığına inanmaz. Rakiplerinden birinin Amerikan yedek parçalarının piyasayı ele geçirmesi yüzünden para kazanamadığını duyduğunda buna inanmaz. Ulus aşırı şirketlerin salladığı piyasadaki habersiz olan Topal Eskici, değişen durumu algılamadığı için kararında diretmektedir: "*Tekmil tamir atölyeleri harıl harıl çalışıyor, para kesiyorlar para!*" (Orhan Kemal, 2011: 24) Topal Eskici'nin bu direnci, endüstriyel üretimin geleneksel üretim araçlarını tasfiye sürecini yeterince kavrayamayan küçük atölye esnafının trajik tutumunu ele vermektedir.

Yıllar önce kilitletiği dükkânın toz ve örümcek ağlarıyla kaplı durumu, çürümeye yüz tutmuş bir üretim tarzının hazin betimlemesidir. Topal Eskici değişen iktisadi düzeni inatla kabul etmeyerek eski kazancına kavuşacağına inanmaktadır. Hatta büyük oğlunun eşiyle birlikte çalıştığı fabrika bile hükümetin gümrükleri açması ve dışarıdan bolca gelen iplik bezleriyle rekabet edemediği için kapanmak zorunda kalmıştır. Kore Harbi nedeniyle pamuk fiyatının yükselmesi, dışarıdan gelen ucuz mallara rağbeti artırmakta, böylece yerli küçük ve orta ölçekli esnaf zarar etmektedir.

Babalarından daima azar işiten iki oğul yeterince harçlık alamadıkları için iş arayışına girerler. Babasıyla amcasının "kütlü" toplama ve para kazanmayla ilgili konuşmalarını dinlemek isteyen Cavit'la maçası arasındaki diyalog yoksulun özlemelerini göstermektedir:

“-Yatınca rüyamda süttten ırmakta mı çimerim?

-Süttten ırmakta çimersin, tereyağından dağlar görürsün...” (Orhan Kemal, 2011: 42)

İnsanın derin ilgilerinin, günlük yaşamının ve özlemlerinin bir yansıması olan rüyalar gündüz düşlerinden farklı değildir. Birey mahrum kaldığı bütün ihtiyaçlarını bilinç dışına ittiğinden uykuyla birlikte bilincin sansüründen kurtulan bu düşünceler ve istekler çeşitli görüntülere sarılarak uyuyan kişinin hayal dünyasına çıkarlar (Freud, 2011: 138). Cavit’in dillendirdiği bu besinlerin eksikliğini vurgulamak isteyen yazar, bunu sanatsal bir hileyle romana eklemektedir.

Topal Eskici’nin ve karısının sık sık “yazının çıplağı” olarak eleştirdikleri karısını savunmaya çalışan büyük oğul, toplumsal yaşamı etkileyen sınıfsal tutuma dikkat çeker: “*Mallı mülklüyü mallı mülklüye verirler.*” (Orhan Kemal, 2011: 42) Aynı ekonomik şartlara sahip oldukları için yoksulluğa ve yoksunluğa birlikte göğüs geren bu çift kütlü toplamaya karar verirken herhangi bir tereddüde düşmezler. Kütlü toplama, soylu bir aileden gelen ve uzun yıllardır Adana’da oturan bir esnafın ailesi için toplumsal düzlemde yakışık almayan bir çalışma biçimidir:

“Komşu kadınlar yadırgadılar bunu. Kütlü toplamaya gitmek, daha çok ırgat, maraba takımının harcı, düşük, alçaltıcı bir işti. Yerli kısmı böyle şeylerle alçalmamalıydı. Demek oğulları böylesine alçalmıştı. Oğullarının alçalması, babasıyla anasının da alçalması demektir.” (Orhan Kemal, 2011: 76)

Komşuları tarafından aşağılanmak istemeyen anne ile iyi bir evlilik hayali kuran Zeliha için bu utanç verici iş, asla kabul edilemez: “*Böyle bacım. Ele güne rezil olacağız. Öylesine zengin, halli mallı bir dedenin torunları, kim derdi ki gün gelecek kütlü devşirmeye gidecekler!*” (Orhan Kemal, 2011: 76)

Aynı endişenin farkında olan Topal Eskici ve iki oğul geçim derdinin ne denli çetin olduğunu bildiklerinden önceliği itibardan ziyade geçinmeye vermekteler. Nitekim büyük oğlan, işin zorluğunu bile bile bu itibarsız işi kabul ettiğini dile getirir çünkü buna mecburdur: “*Sıcak, sinek, yağmur, çamur, ayaz... Hayat bu. Geçim derdi. Savaşmak lazım, savaşacağız!*” (Orhan Kemal, 2011: 46)

Annesinin çocuklarını kütlüye gitmekten vazgeçirmeye çalışırken büyük oğul, değişen ekonomik sistemi ve bu sistemin belirlediği yaşam koşullarının ne denli çetin olduğunu ifade eder:

“Amması mamması yok. Size şaka geliyor. Siz hala işin el âlem ne der tarafındasınız. Memlekete doldu makine, doldu makine. İşsizlik çoğaldı. Makine insanı yerinden, ekmeğinden etti. Köylerden şehre ırgat akını var. Görmüyor musunuz, memleket dilenciyle doldu. Bu kadar dilenciye ne zaman gördük? Köylerden şehre akın var ana! Şehir işçisinin dirliği de bozuldu. Fabrikaların önüne git bak. Boy boy, çeşit çeşit babayiğitler, ana kuzuları. Onların da artlarında besledikleri boğazlar var, onların da çoluk çocukları, babaları, anaları var. Herkes ekmeğe peşinde koşuyor!” (Orhan Kemal, 2011: 112)

Bilim dünyasında Maslow’un “İhtiyaçlar Piramidi” olarak bilinen tasnifte açıkça görüldüğü gibi insanların ilk elden gidermeye çalıştığı ihtiyaçlar, fiziksel niteliklidir. Değişen yaşam paradigmasının insanı mecbur kıldığı durumları Topal Eskici de görmektedir. Büyük oğlunun beş kişilik ailesiyle gelirine ortak olduğu Topal Eskici, bu durumdan fazlasıyla rahatsızdır. Oğlunu bundan dolayı sıklıkla eleştiren babanın vicdan sesini ancak sarhoş olduğunda duyarız. Vicdan azabıyla fiziksel ihtiyaçların oluşturduğu eksende Topal Eskici’nin durmadan büyük oğlunu azarlayıp sarhoşken ona acıması, yoksulluğun ahlakı ve sevgiyi örseleyen etkisine karşı yöneltilmiş bir eleştiridir:

“Devirler değişti, rızıklar bölünde, karlar, kispler yolunu şaşırdı. Ahir zaman mı geldi? Bana sorarsan geldi evlat. Ahir zamanda kimse kimseyi tanımayacak, baba evladına, evlat babasına

çemkirecek, büyük küçük bilinmeyecek der kitap. Yalan mı? Biliniyor mu? Üstüne titrediğimiz yavrularımızdan nefret etmiyor muyuz? Hatır, gönül, eşlik dostluk, ahbaplık kaldı mı?" (Orhan Kemal, 2011: 53-54)

Topal Eskiçi roman boyunca herkese çatmakta, aile fertlerinden biriyle konuştuğunda negatif bir dil kullanmaktadır. Babası tarafından sürekli eleştirilen büyük oğlan da babasının bu hırçınlığının temelinde ekonomik sıkıntının olduğunu farkındadır: "*Vallah babam esasta fena değil, dedi. Değil ama işler kesat gidiyor. Başı kalabalık. Kendi ihtiyar. Hasta düşer bir kenarda yatar kalırsam hanginiz bana bakabilirsiniz diyor, doğru.*" (Orhan Kemal, 2011: 64)

Yukarıdaki parçadan da anlaşılacağı gibi roman kişilerinin davranışlarını belirleyen temel sorun, iktisadi düzenin eşitsizliğidir. Tüketime dayalı modern zamanın etkisiyle gelirin gideri karşılamaması, özellikle kâğıt paranın kullanımıyla birlikte gelişen finansal sistem, sosyal sınıflar arasında uçurumların derinleşmesine zemin hazırlar. Faizin ve kredinin daima sermaye sınıfı için bir avantaja dönüşmesi, emeğini satan işçi, köylü ve esnafın geçimlerini zorlaştırmaya, bunun etkisiyle aile bağları zayıflamaya ve aileler dağılmaya başlar.

Çalışmayı seven büyük oğlan tek eksiği kendi işini kuracağı bir sermayesinin olmamasıdır. Baba mesleğini devam ettirmek ve ailesini geçindirmek için çalışmaktan yılmayan abi, dükkân kiralamak için gerekli parayı bulamayacağını bildiği için seyyar bir dükkân yaptırma hayali kurmaktadır. Kütlü toplamaktan elde edeceği parayla böyle bir dükkân yapmak isteyen abinin çalışma isteği, emek-sermaye çelişkinin ne denli ayrımlaştığının göstergesidir:

"Kaç vaktidir aklımda amma yolsuzluk... Yollu olsam, insan gibi yaşamının daniskasını bilirim. Ben işçi insanım, bana çalışacak işyeri, hiçbir zaman bitip tükenmeyecek iş olsun. On saat, on iki saat çalışırım, yeter ki karşılığını versinler. O zaman sen seyret bendeki yaşamayı. Ne fayda elim kısa, kolum kısa..." (Orhan Kemal, 2011: 95)

Geleneksel yaşam biçiminin belirlediği sosyal yapı ailenin kutsallığına ve ailede özellikle babanın merkeze alındığı bir ilişkiye bina edilmektedir. Odağında babanın bulunduğu bu yaşam pratiğinde tüm ekonomik güç babada toplandığı için sosyal ilişkilerde de babanın tartışmasız yetkisi bulunmaktadır. Tarım toplumundan kopmayla birlikte işbölümünün belirginleşmesi ve aile fertlerinin farklı iş kollarında kendi emekleriyle kazandıkları ücret, onların sosyal rollerini pekiştirmiş, böylece babanın otoritesi sarsılmıştır. Nitekim Topal Eskiçi, değişen bu paradigmaya işaret etmektedir:

"Babaya darılmıyız, hele eve gelmememizle edilmezdi. Babaydı onun karşısındaki, küsülmezdi. (...) Bir evlat, iyi bir evlat anaya, babaya sırtarmaz, hele asla evini terk etmezdi. Dağ taş toprağın attığı attık, tuttuğu tuttuk dedesine karşı babası nasıldı? Bir günden bir güne babasının karşısında lahavle dememiş, küçük oğlunun yaptığı gibi babasına el kaldırmamıştı. Evet, anasını korumuştum ama karşısındaki de babasıydı. Bir baba, bir baba ne demektir? Baba döverdi de söverdi de, sırası gelince severdi de. Babaya el kalkmazdı. İsterse anasını dövmek değil, yatırıp ktır ktır boğazlasın!" (Orhan Kemal, 2011: 98-99)

Büyük oğlu kütlü toplamaya iten "zaruret", bu fikre başta mesafeli olan Topal Eskiçi ve anne'yi de ikna eder. Kütlü toplamanın yevmiyesi, çalışacak kişilerin sayısı ile çarpılınca ortaya çıkan rakam, tüm aileyi büyüler adeta. Sefaletten kurtuluşun tek yolu olarak görülen bu iş ve işten alınan ücret, tekrar tekrar iştahta hesaplanır. Büyük oğul, alacakları parayla işi büyütmeyi düşlemektedir:

"*Kütlüden biraz paralı döndük mü, babama diyecem ki, baba diyecem dükkân, makine, kalıplar senden, kösele, deri benden, ortaklama ismarıççılık yapalım mı?*" (Orhan Kemal, 2011: 153)

İlkin bu fikre şiddetle itiraz eden anne ise hem komşularına kurum atacağını hem de bekâr çocuklarının evliliklerine yarayacağını düşünmektedir:

“Koca konak, sıvanmış, badanalanmış, pırl pırl ısmarıtçı dükkânı, para dersin oluk gibi akıyor. Giyim kuşam ona keza... Mallı mülklü, mallı mülklüyü bulur. Yeni bir semtte, güm güm gümüleyen kocaman konağın kızını kim almaz? Sonra oğlunu düşün, Ali’yi. Babası, ağası ısmarıtçılık yapan, sırtında lacivert kostüm, ayağında yumurta ökçeli ruganlar... Hangi kızın içi geçmez? Hangi kız babası böyle bir damadı kaçırmak ister?” (Orhan Kemal, 2011: 155)

Bu hesapla birlikte büyük oğul aileye yük olmaktan kurtulduğu gibi onların kurtarıcısı olarak görülür. Onun kütlüye gitme fikri, ailenin tekrar mutluluğunu sağlayacaktır. Annenin tüm özlemleri, bir cümlede özetlenir: “*İşler düzene girer!*” (Orhan Kemal, 2011: 157) Bu düzen tüm bireysel ve toplumsal yaşamı koşullayan iktisadi etkeni belirginleştirmektedir. Tüm aile fertleri, kazanılan parayla elde edecekleri mutluluğu düşlemektedir: “*Çalışırlar, kazanırlar, kazandıklarını biriktirir, işi ısmarıtçılığa dökebilme için babasının gibi bir makine, ayakkabı kalıpları, deri alırlar, başlarıydı ısmarıtçılığa. O zaman işleri daha yoluna girerdi.*” (Orhan Kemal, 2011: 160) Bu düşlerin yeter şartı, bol çalışmak ve sermaye biriktirmektir. Emeğin değerine ve alım gücüne yapılan atıflar, kapitalist sistemin çarpık düzeninde ve çalışma koşullarıyla sınanacaktır. Büyük oğul tarafından “*Aç köpeğin kemik rüyası!*” (Orhan Kemal, 2011: 166) olarak nitelendirilen bu hayallerin gerçeklikle imtihanı bir modern zaman trajedisidir. Yoksullaşmayı derinleştiren ve çoğaltan ekonomik çarpıklığın en belirgin göstergesi, aile kurumunun hasar almasıdır. Nitekim ailesiyle kütlü toplamaya giden ve hayallerini daha zengin kocaların süslediği Zeliha, kamyoncu yamağı Ünal’la yakınlaşmaya başlamıştır. Gelecek umudu, Ünal’ın istekli bakışları karşısında eriyen Zeliha, geceleri çadırlarının yakınındaki hendekte Ünal’la buluşmaktadır. Görkemli geçmişlerine dönmek isteyen ailenin hayallerini değişen ekonomik yapı belirlemekte ve özlemini çektikleri feodal yaşam, ihtiraslı taleplere rağmen geri döndürülememektedir. Zenginleşmek isteyen aileye, sıtmanın gölgesinde yoksul bir kişi daha katılır.

Yoksulluk, sadece paranın eksikliği değildir. Paranın elde edilmesini ve birikimini güçleştiren koşulların bir fasit daire gibi yoksulları çaresiz bırakmasıdır. Topal Eskici’nin kütlü toplayarak elde etmek istediği sermayenin en büyük düşmanı, Çukurova’nın sıcağı, sineği ve bunun bir sonucu olan sıtmasıdır. Çok geçmeden hepsi sıtmaya yakalanınca pamuk toplanmayacak ve ailenin bütün hayalleri hüsrarla sonuçlanacaktır. Kütlü toplama işinin beklediklerinden zor olması, sıcağının ve sineğinin yanı sıra sıtmanın çalışanları yatağa düşürmesi, ailenin moral ve motivasyonunu bozduğundan Ali’yle babasının çatışması tekrar gündeme gelir. Aralarına yeni katılan Ünal’dan da güç alan Topal Eskici, eşini ve kızını yanına alarak tekrar Adana’ya döner.

Eser, tarım kültürüne dayalı feodalitenin ve küçük el sanatların bitişini Topal Eskici’nin ailesinin dramatik sonucuyla vermektedir. Topal Eskici döndükten sonra oğulları da sıtmaya dayanamayıp kütlü toplamaktan vazgeçerler. Büyük oğlunu kurtarmak için telaşla doktor ve hastane arayan baba, onların kurtulması için sahip olduğu yegâne mülkü de satmak zorunda kalır. Topal Eskici’nin sattığı dükkân, endüstri çağında değişime ayak uyduramayan zanaatkârların tarihsel tasfiyesinin sembolik göstergesidir.

Topal Eskici, bir elinde “örs”, diğer elinde “çekiç” işlek bir caddede seyyar eskicilik yapmaya niyetlenir. Ülkedeki değişimin parametreleri, Topal Eskici’nin oturacak bir yer arayışıyla netleşir. Yağmurdan korunmak için altına sığınacağı bir “*şahniş ya da cumba altı*” arayan Topal Eskici, bu tür yapıların artık kalmadığını görünce değişimin hızına hayret eder. Bu farkındalık onun roman boyunca değişime dair en yakıcı tespittir:

“Eski konaklardan çoğu yıkılmış, yerlerine sandık gibi biçimsiz, soğuk yüzü apartmanlar dikilmişti. Nerdeydi eski günlerin güm güm gümüleyen, bütün pencereleri aydınlık konakları?” (Orhan Kemal, 2011: 469)

Değişen ekonomik yapının biçimlendirdiği üretim ilişkileri, yeni bir sosyal yaşamı dayatmaktadır. Kentlerin giderek kalabalıklaşması, mekân yetersizliği nedeniyle yatay mimari yerine dikey mimariyi artırmıştır. Evlerin değişimi, bir anlamda insanın ve insana ait değerlerin de değişmesini beraberinde getirir: “Dedesinin konağı gibi konaklar yeryüzünde bile kalmamıştı artık. O biçim konaklar ortadan kalkarken hatırı gönülü, kadir kıymet bilirligi, daha kötüsü de fakir fıkaranın dilinden anlamayı da götürmüşlerdi.” (Orhan Kemal, 2011: 469) Dedesinin konağına ve dedesinden kalma işine bağlı kalmanın inşa ettiği bir atmosferde ömrünü geçiren Topal Eskici ve ailesinin imdadına aileye sonradan dâhil olanlar yetişir. Aralarına davetsiz katılan Ünal ve Zeynep, Topal Eskici'nin ailesinin iktisadi çöküşünü yaşadığı bu süreçte iş aramış ve “Kayserililerin dokuma fabrikasında” iş bulmuşlardır. Roman, çiftçilikten eskiciliğe geçmiş Topal Eskici ailesinin fabrika işçiliğine evrilişiyle son bulur. Köyden kente, çiftçilikten fabrika işçiliğine uzanan bu süreç, feodal üretim tarzından kapitalist sisteme geçişin dramatik seyrini anlatmaktadır.

Sonuç

İktisadî atılımların hızlandığı bir dönemin ürünü olan roman, feodaliteden endüstriyel topluma evrilen Avrupa'daki değişimleri konu edinmekte gecikmez. Köyünden koparak kentlere yerleşen yoksul kesimlerin fabrika, maden ve atölyelerdeki yaşam mücadeleleri, Türk romanına ancak 1950'lerden sonra yansıyabilmiştir. Orhan Kemal'in incelediğimiz romanında Adana öznelinde değişen toplumsal sınıfların bir panoraması sunulur. Zengin bir köy ağasının çocuğu olarak başladığı hayatı, zanaatkârlığa evrildiğinde Türkiye uluslararası pazara tümüyle açık olmayan bir ülkedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-Amerika yaklaşması ve başlayan Marshall yardımlarıyla tarımsal üretim araçları değişmiş, traktörün etkisiyle köy insanının çalışma alanı daralmıştır. *Eskici ve Oğulları* romanı işte bu değişimin gerçekleştiği zaman dilimini ve bu süreçte meydana gelen toplumsal çalkantıları konu edinmektedir. Makineleşme sadece tarım toplumunu etkilememiş, kentlerde ağır aksak devam eden atölyeleri de vurmuştur. Küçük işletme ve zanaat piyasası fabrikalardaki üretimin hızı ve bolluğu karşısında erimektedir. Orhan Kemal'in romanı endüstriyel gelişimin tasfiye ettiği zanaatkârların trajik anlatımını esas almıştır. Sonunda atölyesini kaybeden Eskici karakteri, bu tasfiye sürecindeki sosyoekonomik durumu yansıtan bir tip olarak yeni ekonomik düzeninin negatif olumlayıcısı olur.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi, (2019). *Sevda-yı Sa'y ü Amel*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Akerlof, G. A. & Shiller, R. J. (2020). *Hayvansal Güdüler*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Akpolat, M. S. (2004) “Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, ss. 77-93
- Andrews, W. G. (2018). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2020). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buğra, A. (2015). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Eagleton, T. (2012). *İngiliz Romanı*, (Çev. Barış Özkul), İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Eskenazi, Ş. (2018). *Türkiye'de Burjuvazi Olgusu: Gayrimüslimlerin İktisadi Faaliyetleri (1908-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Falay, Nihat, (2020). “19.Yüzyılda Adana'nın Sosyoekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler”, *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, Volume 2, Issue 2, pp.43-65
- Freud, S. (2011). *Rüyaların Yorumu I*, İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Kemal Tahir. (2021). *Yedi Çınar Yaylası*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir. (2021). *Köyün Kamburu*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir. (2021). *Büyük Mal*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Ankara: TTK Yayınları.
- Orhan Kemal. (2011). *Eskici ve Oğulları*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Özel, M. (2019). *Romanperver İktisatçı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Zanaatkâr*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1983). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara: Mayaş Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Yılmaz, N. (2024). *Türk Romanının Ekonomi Politikası*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.